

НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ У ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОМУ АСПЕКТІ

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка

У статті розглядається специфіка формування наукової мовної картини світу у свідомості молоді у філософсько-освітньому аспекті, досліджуються проблеми, які виникають під час цього процесу.

Вступ

Сучасна людина використовує не лише об'єктивовані знання, перевірені у процесі практичної діяльності безпосередньо самою особистістю або іншими людьми, а й знання, верифікація яких не вимагається, оскільки вони приймаються "на віру". Проте лише науковий компонент картини світу забезпечує основу діяльності людини з вироблення, систематизації та перевірки набутих знань, які сприяють розв'язанню життєво значущих проблем і складних завдань. Нагальна потреба цього компонента картини у свідомості молоді пов'язана зі зміною ролі науки у наш час, адже "у сучасну епоху наукова думка перетворилася на планетарне явище. Вплив науки на навколишній світ і суспільство настільки грандіозний, а прикладне значення проникнення науки і техніки в глибинні основи Буття природи та життя людини настільки вражають, що життя соціуму сьогодні без науки неможливе. Повністю стала очевидною універсальність, багатогранність і проникливість впливу науки на існування людини в суспільстві і світі" [13, с.379]. Оскільки завдяки цьому впливові забезпечується успішність людської спільноті і життєдіяльність окремої людини, існує необхідність формування наукового компонента картини світу, а це відбувається передусім в освітніх закладах. Виділення у складі цієї картини відображеного у мові наукового (раціонального) компонента, який формується під час однойменного освітньо-виховного напрямку, зумовлює необхідність докладного аналізу можливості використання даного компонента в освіті.

Аналіз публікацій

Мовна картина як репрезентант наукового осягнення дійсності була предметом дослідження багатьох наук – філософії, лінгвістики, психології, психолінгвістики та ін. Окремі аспекти зв'язків соціального пізнання і соціальної поведінки людини з мовною картиною світу розглядали філософи – Л. Вайсгербер, Е. Льєнков, Е. Кассіер, П. Копнін, Х. Ортега-і-Гассет, К. Поппер, П. Рікер, Е. Фромм, М. Гайдеггер. Мову науки у плані її зіставлення з літературними та побутовими мовами вивчали у різних аспектах О. Куайн, О. Нейрат, Г. Райл, Б. Рассел, А. Тарський, Г. Фреге, Д. Дротянко, С. Ягодзінський та інші дослідники. Зокрема, С. Ягодзінський, розглядаючи мову як засіб відображення емпіричного досвіду людини і протиставляючи мову науки побутовій, слушно зауважував: "Сутність мови криється значно глибше, ніж її зовнішні, феноменальні прояви. Мова стає складовою людської діяльності; через мову людина промовляє, доторкаючись до Буття, стає його частиною" [16, с.98]. Власне саме цим

пояснюється увага і освітян, і дослідників до формування мовної картини світу в освітянському середовищі.

Основна частина

Мовна картина світу розуміється нами як репрезентована мовними засобами сукупність загальнопоширених знань та уявлень народу, що нагромадилася протягом багатьох віків і поєднує загальнолюдські та національно-специфічні елементи. У мовній картині розрізняють відповідні складові, що по-різному класифікуються. За функціональною класифікацією А. Суворової виділяються вітальна (репрезентант уявлень про впорядкованість світу); аксіологічна, гносеологічна, соціальна, герменевтична, прогностична, нормативна, прагматична, світоглядна картини світу [14]. Базуючись на способах відображення світу суб'єктом, філософи розрізняють буденну, міфологічну, релігійну, художню, наукову, філософську та морально-етичну картини світу [7, с.16-19].

Незаперечним є факт розрізнення усіх цих різновидів лише у працях дослідників, адже у дійсності ці картини являють собою певну цілісність у свідомості людини незалежно від її віку, рівня освіти тощо. На думку М. Лоського, із самого початку у свідомості людини існує ціле, елементи якого виокремлюються в системі цілого [9, с.340-341]. Прийняття ідеї цілого є основою пізнання світу. Звісно, слід усвідомлювати, що цілісність світу є концептом відносним, оскільки абсолютна цілісність є абстрактною категорією, що не може існувати в дійсності [10]. Оскільки концепт "картина", з одного боку, свідчить про насиченість великою кількістю відособлених від інших компонентів і статичність; з іншого боку, він вказує на загальну структурну цілісність [1], наукову картину світу можна визначити як компонент загальної картини світу, що у свідомості і пересічного громадянина, і видатного вченого виступає як певна єдність у складі цілісності. А тому формування основ наукового мовного компонента в освітніх закладах, безперечно, є невіддільним від становлення мовної картини загалом, хоча б тому що у мові науки використовується спільні для цих компонентів мовні засоби. Про цю спільність йдеться у працях дослідників, які, наголошуючи на специфічності наукової і побутової мов відзначають тенденції до їх зближення та взаємного проникнення. Зокрема, Л. Вітгенштайн, указуючи на необхідність у мові науки "повернути слова від метафізичного до їх повсякденного використання" [2, с. 128], пропонував звернутися до аналізу побутової мови як основи будь-яких комунікативних ситуацій. Ця ідея знайшла підтримку і в роботах Л. Дротянко, яка зазначала:

“Наукова мова якісно відрізняється від побутової, бо в буденних уявленнях людей (а отже, й у буденній мові) не схоплюються внутрішні й суттєві зв'язки між властивостями предметів і явищ та між предметами” [5, с. 62]. Не заперечуючи взаємної міграції засобів наукової і побутової мов, дослідниця додавала: залучення слів повсякденної мови в наукове пізнання не є неможливим. Про це ж С. Ягодзінський писав, що “побутова і наукова мови є автономними утвореннями, відділеними одна від одної власними системами аналогій, метафор, образів” [16, с. 99], зазначаючи водночас, що ці мови “слід розуміти як взаємозв'язані методи пізнання різних форм буття” [16, с. 99]. Звісно, існує зв'язок між науковою мовою і природною мовою, адже “входження наукових термінів до повсякденного вжитку є... яскравим свідченням того, що наука – один із соціокультурних феноменів, який перебуває у нерозривних зв'язках з усією культурою” [4, с. 55]. Такої ж думки Б. Ю. Щербаков, який зазначає, що вплив наукової мови “не лише наповнює, розширює можливості повсякденної мови, а й сприяє розвитку пізнання, так як побутове вживання наукових термінів спирається не тільки на логічні засади мисленнєвої діяльності, а й на чуттєво-емоційні, образні складові ментальності” [15, с. 101].

Безперечно, наукове мислення і мова науки роблять помітний вплив на розвиток мовного мислення і на розвиток структури мови. Факти, що підтверджують це положення, досліджував, зокрема, В. Мігірін. Деякі із них наведемо нижче. Наприклад, числівники як частина мови розвивалися під впливом математичного мислення, про що акад. В. Виноградов писав: “...Математичне мислення увійшло в спільну мову і трансформувало систему числівників, позбавивши їх чітких форм імені, відірвавши їх від структури іменників і прикметників” [11, с.41-42]. Такий вплив цілком можна припустити, адже при операції абстрактними числами створюються сприятливі умови для відриву числівників від іменників і прикметників, особливо в тих випадках, коли використовуються числові ієрогліфи. Математичне мислення, на думку В. Мігіріна, можливо, зіграло свою роль у таких процесах, як відмирання двоїни і категорії збірності. [11, там само].

Вплив наукового мислення на мову репрезентується не лише у сфері частин мови, а й у значному розширенні словникового складу мови, збагаченні термінологічного словника загальнонародної лексики у зв'язку з розвитком різних галузей наукового знання. Словник збагатився передусім абстрактною лексикою. З'явилися слова, що мають максимально високий рівень абстрагування: *матерія, причинність, процес, абстракція, відношення; інтеграл, іраціональні рівняння, синус, косинус, тангенс, котангенс кута; перпендикуляр* та ін. З точних наук у спільну літературну мову проникли деякі конструкції та окремі засоби сполучуваності наукових символів. Під впливом мови хімії виник і поширюється такий спосіб творення слів, як складення основ: *феноксиметилпеницилін,*

бензолсульфодихлорамід. Пропорційно складні речення розвивалися під сильним впливом мови точних наук, зокрема фізики і хімії. [8, с.195]. З'являються нові типи синтаксичних зв'язків і нові засоби сполучення. Слово *плюс* проникло в літературну мову з математики і функціонує в ролі сполучника. Вживається і слово *мінус*. До випадків впливу наукового мислення на мову належать і факти паралельного вживання сурядних сполучників, що виключають один одного. А отже, вплив наукового мислення спостерігається як в лексиці, так і в морфології і синтаксисі.

Якщо факти впливу науки на розвиток мови є безперечними, то факти дії лінгвістичної моделі відображення на науку, на наш погляд, є сумнівними. Можливо, краще говорити не про вплив, а про те, що наукове мислення відбувається в рамках лінгвістичних категорій і класифікацій. Лінгвістичні класифікації референтів мають всеосяжний характер, і вони частково поєднуються з будь-якою науковою класифікацією, оскільки ми не можемо говорити про об'єкти наукової класифікації без використання частин мови і членів речення, що репрезентують явища лінгвістичної сегментації дійсності. Наприклад, у класифікаціях матеріалів, металів, рослин і тварин використовуються для позначення іменники з властивими їм граматичними категоріями, які в обов'язковому порядку накладаються на кожен член наукової класифікації [8, с.43].

До базових характеристик мови науки належать однозначність, визначеність, несинонімічність. Зокрема, В. В. Кім зазначає, що “для цілей наукового пізнання об'єктивна розумових образів засобами природної мови абсолютно недостатня, і тому на його основі формується система штучних мов” [6, с. 8], які й визначають правила утворення терміносистем. Наука дійсно не може розвиватися без спеціальної понятійно-категоріальної бази, яка є базисом наукової діяльності, забезпечує об'єктивність, загальність, інтерсуб'єктивність, точність наукових теорій і концепцій. Людина, яка не опанувала категоріальної матриці, відображеної у мові, навряд чи здатна успішно займатися наукою, стати рівноправним членом наукового комунікативного співтовариства. Одним із завдань освітніх закладів є сприяти засвоєнню молодими людьми цієї матриці.

Слід наголосити, що поява наукових теорій не завжди продукує нові поняття і терміни. Часто спостерігається переосмислення вже існуючої термінологічної бази, в результаті чого старі визначення функціонують з деякими обмеженнями, а нові впроваджуються як образні. Цю позицію поділяє, зокрема, Є. Нікітіна, яка вважає, що наука не може виробити власну, строго формалізовану, однозначну мову, яка б раз і назавжди розв'язала проблему об'єктивності наукових знань [12, с. 36], а тому формулювання положень наукової картини світу, яка є основою соціокультурної функції науки, неможливе без залучення стилістичних і художніх засобів побутової мови. Цікаву думку щодо взаємодії наукової і побутової мов пропонує С. Ягодзінський, який зауважує, що “усунення

метафоричності мови науки, та її повна формалізація є не лише утопічними завданнями, але й гносеологічно абсурдними вимогами. Це пояснюють наслідки з теорем К. Гюделя. З них випливає, що несуперечливість строго формалізованої системи не може бути доведена засобами цієї ж системи. Процес наукового пізнання, спираючись на норми і цінності наукової раціональності, в пограничних ситуаціях виходить за її межі. В цих випадках наукове і побутове, раціональне та нераціональне, теорія і припущення, термін і аналогія, доведення і метафора стають рівноцінними та взаємозамінними епістемологічними структурами мислення” [16, с.102]. Доцільність наукового і побутового мовного компонентів для дослідницької практики, на наш погляд, аргументована.

Отже, для професійного становлення молоді однаково потрібні сформовані науковий і побутовий мовний компоненти, оскільки для них властива певною мірою взаємопроникність. Дана доцільність видається нам незаперечною. Проте тут йдеться про майбутнє студентів, а от чи слід молодим людям опанувати не лише наукову, а й побутову мовну картину світу, щоб успішно навчатися у ВНЗ? З метою з'ясування впливу побутової і наукової мов на успішність молоді нами було проведено дослідження, під час якого ще й перевірялась теорія мовних кодів Б. Бернстайн, зокрема, у плані впливу заможності сімей студентів на їхню успішність. На переконання цього дослідника, діти з різних соціальних середовищ у ранньому віці виробляють різні коди, або розмовні форми, які у майбутньому впливають на їхні успіхи у навчанні. Його не цікавили відмінності в словниковому запасі чи вербальних навичках, на які переважно звертають увагу; він наголошував на систематичних відмінностях у процесі користування мовою. Б. Бернстайн стверджував, що мова дітей з нижчих класів являє собою обмежений код – спосіб користування мовою, яка містить багато невисловлених припущень. Мова у вигляді обмеженого коду більше годиться для спілкування на тему практичного досвіду, ніж для обговорення абстрактних ідей, процесів чи взаємозв'язків. Натомість мовний розвиток дітей із заможних родин, згідно з теорією Б. Бернстайна, передбачає набуття вдосконаленого коду – стилю мовлення, у якому значення слів можуть індивідуалізуватися. Цей код не надто залежить від конкретних ситуацій; а тому діти з таких родин можуть легко узагальнювати і висловлювати абстрактні ідеї. На думку дослідника, розвиток дітей, які опанували вдосконалений код мови, більше відповідає вимогам офіційної академічної освіти, ніж розвиток тих, хто користується обмеженим кодом. Це, зауважує дослідник, не означає, що діти з середовища нижчого класу користуються “низькоякісним” видом мови. Йдеться лише про те, що обмежений код суперечить академічній культурі навчального закладу, а тому діти, які ним володіють, значно гірше адаптуються в освітньому закладі, ніж особи, що опанували вдосконалений код.

На користь теорії обмеженого коду свідчать

дослідження інших науковців. Джоан Таф вивчала мову дітей з робітничого середовища та дітей з родин середнього класу і виявила систематичні відмінності у мовленні цих осіб. Такого ж висновку дійшли у своїх працях Б. Тізерд і М. Х'юджес, які намагалися зрозуміти, чому діти з родин з низьким соціоекономічним статусом, як правило, “не встигають” у школі, і пов'язували їхні шанси на успіхи у навчанні з обмеженим кодом мови, зорієнтованим на побутове мовлення [3, с.483-484].

Отже, можна припустити, що знання основ наукової мовної картини світу допомагають окремим молодим людям навчатися краще своїх однокурсників, які не мають таких знань, хоча й володіють розвинутим побутовим різновидом мовлення. Для перевірки цієї гіпотези студентам-першокурсникам соціально-гуманітарного факультету Дрогобицького педуніверситету у 2006 і 2007 роках пропонувалось викласти текст на наукову тематику у розмовно-побутовому стилі і навпаки подати аналіз ситуації, описаної у розмовно-побутовому стилі, у формі звіту. Результати робіт узагальнювались та зіставлялись з оцінками, які студенти отримували на сесіях. Слід визнати, що на початку першого навчального року вихідці з робітничих сімей справлялися зі згаданими завданнями гірше, ніж їхні однокурсники із сімей вчителів, лікарів тощо, проте ці відмінності були незначними. Цю розбіжність, на наш погляд, варто пояснювати не відносною заможністю молоді зі згаданих другими сімей, а тим, що вихідці з них мали можливість опанувати так званий “удосконалений код” від батьків, які закінчували ВНЗ. Через рік цим же студентам були запропоновані подібні завдання, опрацювання результатів яких не виявили зв'язку між успіхами вихідців із різних соціальних прошарків. Основним висновком нашого дослідження була констатація відсутності зв'язку між заможністю сімей та навчальними успіхами вихідців із них. Невже закордонні дослідники помилялись? Відмінність наших та їхніх результатів, мабуть, слід пояснити різними освітніми традиціями, адже, на відміну від англійської та американської освіти, вітчизняна не передбачає поділу учнів на класи А, В, С за здібностями та академічний і неакадемічний потоки, що є передумовою корекції рівня розвитку дітей з різних сімей в освітньому середовищі.

Висновки

У наш час в Україні створені умови для поєднання зарубіжного досвіду та вітчизняних інновацій при збереженні всього позитивного, що виробила педагогічна думка. Саме на основі такого поєднання вбачається можливість ефективних внутрішніх трансформацій освіти, які б відповідали викликам сучасності і сприяли б збереженню демократичних здобутків вітчизняної освіти, у тому числі у плані формування наукової мовної картини світу.

Список літератури

1. Аксенова Ю. А. Символи мироустройства в сознании детей. – Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 272 с.
2. Витгенштейн Л. Философские исследования // Философские работы. Часть I. Пер. с нем. – М.: Гнозис, 1994. – С. 75-319.

3. *Гіденс Е.* Соціологія. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
4. *Дротянко Л. Г.* Наукова і побутова мови в процесі взаємопроникнення культур // Наука та наукознавство. – К. – 2005. – № 4. – С. 76-84.
5. *Дротянко Л. Г.* Філософські проблеми мовознавства: Навч. посібник. – 2-ге вид., доповн. і перер. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.
6. *Ким В. В.* Научное познание как знаковая деятельность // Семиотические аспекты научного познания. – Свердловск, 1981. – С. 5-11.
7. *Кудрявцева О. А.* Гуманитарная картина мира в системе современного знания; философско-методологический аспект: дис. ... канд. филос. наук. – Барнаул, 2004. – 156 с.
8. *Леднев В. С.* Научное образование: развитие способностей к научному творчеству. – М.: МГАУ, 2001. – 119 с. Библиогр.: 109-115 с.
9. *Лосский Н. О.* Мир как органическое целое // Лосский Н. О.

Избранное. – М.: Изд-во "Правда", 1991. – С. 340–341

10. *Меджидова С. М.* О методологических принципах исследования личности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psychology.az>.
11. *Мигирич В. Н.* Язык как система категорий отображения. – Кишинев: Изд-во "ШТИИИИЦА", 1973. – 237 с.
12. *Никитина Е. С.* Семантический анализ языка науки. – М.: Наука, 1987. – 144 с.
13. *Скотний В.* Філософія. Історичний і систематичний курс. – К.: Знання України, 2005. – 576 с.
14. *Суворова А. Н.* Картина мира и проблема ее типологизации. Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Самара, 1999. – 192 с.
15. *Щербакоев Б. Ю.* Парадигмы современного образования: человек и культура. – М.: Логос, 2001. – 144 с.
16. *Ягодзінський С. М.* Наукова та побутова мови в структурі сучасного наукового дискурсу // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2009. – № 2 (10). – С.98-103.

Н. Ашиток

НАУЧНАЯ КАРТИНА МИРА В ФИЛОСОФСКО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ АСПЕКТЕ

В статье рассматривается специфика формирования научной языковой картины мира в сознании молодежи в философско-образовательном аспекте, исследуется проблема, которая возникает во время этого процесса.

N. Ashitok

THE SCIENTIFIC LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD IN PHILOSOPHICAL-EDUCATIONAL ASPECT

In the article the specifics of forming of scientific linguistic picture of the world in consciousness of young people in philosophical and educational aspects are examined, problems which arise up during this process are probed.